

ACHTER DE HEG

BEGRAFENISRITUELEN ROND ONGEDOOPT KINDEREN

André van Voorst

Achter de heg

Achter de heg

Begrafenisrituelen rond ongedoopte kinderen

ANDRÉ VAN VOORST

Hilversum
Verloren
2024

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun van het Bisdom Den Bosch, Bisdom Breda en Museum de Dorpsdokter te Hilvarenbeek.

Afbeelding op het omslag: 'De dood en de voedster', 16e-eeuwse afbeelding van Maître de Philippe de Gueldre. Nationale Bibliotheek Parijs.

© 2024 André van Voorst
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 978 94 6455 1037

Omslagontwerp: Els Gulpen Grafische Vormgeving, Heerlen
Opmaak: Rombus/Eva Nicole Pool, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Inleiding	7
1 Een alledaagse vijand	13
2 Dopen en sterven	29
<i>In gesprek: Jan Kerkhof Jonkman</i>	45
3 Zoeken naar troost	48
<i>In gesprek: Ria Ruijters</i>	64
4 Ruzie in de bergen	67
<i>In gesprek: Gerda Jansen</i>	76
5 Reformatie en Verlichting	79
<i>In gesprek: Johan en Erna van den Boom</i>	98
6 Twintigste eeuw	102
<i>In gesprek: Ton van Balveren</i>	117
7 Veranderende wereld	120
<i>Tiny Lieverse-Besseling</i>	139
8 Aggiornamento	142
<i>In gesprek: Maria Jansen</i>	157
9 Plaatsen ter herinnering	160
10 Excuses	167
Verantwoording van de afbeeldingen	170
Literatuur	172
Register	177

Inleiding

Toen mijn jongste zusje werd geboren, was ik elf. Ze was tijdens de bevaling overleden. Ik herinner mij die nacht nog goed; we sliepen in de grote boerenwoonkeuken. 's Nachts hoorden we stemmen, geluiden, maar we durfden niet uit bed te komen. De volgende ochtend zagen we onze moeder verdrietig in bed liggen, ze was in tranen en wij hoorden dat er een kindje was geboren, dat het was overleden en niet gedoopt zou worden.¹

Aan het woord is Jan Kerkhof Jonkman, voorjaar 2021 geïnterviewd in Tubbergen. Het gezin Kerkhof Jonkman was katholiek. Binnen de katholieke kerk was het regel dat een doodgeboren kindje niet werd gedoopt en daarom niet in de gewijde aarde van het kerkhof begraven kon worden. Doorgaans bracht de vader van het gezin het kindje zelf weg, het liefst 's nachts alsof het iets schaamtevol betrof. De pastoor bemoeide zich niet met deze kinderen. Hij beval de koster om een plekje te zoeken net buiten het kerkhof. Het kind werd 'achter de heg' ter aarde besteld. Soms werd op het grafje een simpel houten kruisje geplaatst, maar meestal was zelfs dat te veel. Een naam kwam niet op het kruis. Ongedoopt bezat het kindje geen identiteit, geen naam.

Het drama binnen het gezin Kerkhof Jonkman was niet uitzonderlijk. Ieder jaar werd overal in Nederland een groot aantal kinderen op dezelfde wijze achter de heg begraven. In het kleine Tubbergen moeten dat er in de loop van de eeuwen honderden zijn geweest. Archeologen vonden bijvoorbeeld op een kerkhof in Oldenzaal (Ov.) grote hoeveelheden kleine botjes.² De opgravers begrepen vrij snel dat het de resten moesten zijn van doodgeboren kindjes. Zij hadden hier in een ver verleden een naamloos graf gekregen, zonder dat de plaatselijke priester zich bekommerde om hun lot.

Voor de ouders, broertjes en zusjes van een doodgeboren kindje begon na de begrafenis een lange periode van stilte. Jan Kerkhof Jonkman

¹ Gesprek met diaken Jan Kerkhof Jonkman, Tubbergen 7-5-2021.

² G.L. Williams (ed.), 'Grafritueel', in: *Memento mori. Een archeologische opgraving rondom de St. Plechelmuskerk, Oldenzaal* (Amersfoort 2016) 198-199.

zweeg van zijn jeugd tot ver in zijn volwassen leven over wat er thuis was gebeurd. Het was eenvoudigweg onmogelijk te spreken over de dood van het zusje en de levenslange pijn die het met zich meebracht. Het tonen van emoties was minder gebruikelijk dan nu. Er werd hard gewerkt en voor het verwerken van traumatische ervaringen gunden mensen zich de tijd niet. Als er al iemand vroeg naar een pijnlijke gebeurtenis, dan gaf men een standaardantwoord zodat de muur om de werkelijke emotie overeind bleef.

Ook Ria Ruijters, afkomstig uit het Limburgse Echt, ondervond de traumatische gevolgen van het lange zwijgen over het sterven van haar ongedoopte kind:

Veertig jaar lang sprak niemand er met een woord over. Mijn kindje is doodgezwegen. Het gekke is, dat ik er zelf ook niet meer over sprak. Als mensen aan mij vroegen hoeveel kinderen ik had, zei ik altijd: 'Ik heb drie kinderen, twee dochters en een zoon.' Dat het er eigenlijk vier waren, kwam niet in mij op.³

Ook Ria's echtgenoot heeft al die jaren gezwegen. Het zwijgen veranderde bij hem onbewust in vergeten. Toen Ria rond het jaar 2000 er op een onverwacht moment met hem over begon, werd haar man duidelijk overvallen door die vraag. Hij werd stil en vroeg tenslotte verbouwereerd: 'Een doodgeboren kind? Heb jij een doodgeboren kind gehad?' Hij was oprecht verbaasd. Tussen de echtelieden ontspon zich een gesprek en toen pas kwamen bij hem herinneringen terug, die lang gesluimerd hadden.

De gedachte dat ongedoopte kinderen geen begrafenis in gewijde aarde mochten krijgen, stamt uit de middeleeuwen. Voegchristelijke denkers legden in traktaten de regels over huwelijk, geboorte en doop vast. De strijd voor het geloof eindigde geregeld in een strijd om de macht. Fel en intolerant discussieerden de kerkvaders over de leer van de kerk en vaak werd het discours afgesloten met de excommunicatie van degene die de discussie verloor.⁴ Van Augustinus kwam het idee om kinderen meteen na de geboorte te dopen.⁵ Ieder mens was volgens de kerkvader sinds Adam en Eva belast met de erfzonde. Van een schuldloze geboorte kon geen sprake zijn; ieder mens droeg bij de geboorte de last van de erfzonde met zich mee. Alleen de doop kon de mens bevrijden; wie niet was gedoopt, wachtte het eeuwige hellevuur.

3 Gesprek met Ria Ruijters, Echt 4-3-2022.

4 J.C. Groot e.a. (eds.), *Encyclopedie van het Christendom* (Amsterdam 1956) 329 en 645-646.

5 Idem, 501.

Tot de twintigste eeuw eiste de katholieke kerk dat ongedoopte kinderen achter de heg werden begraven, hoewel dit gebod geen onderdeel vormde van de formele leer. De kerk weigerde de traditie echter los te laten, omdat de erfzonde als concept wel tot de officiële leer behoorde. De erfzonde wordt ook nu nog expliciet genoemd in het katholieke recht:

Zij zijn verdoemd, die zeggen dat de zonde van Adam alleen heeft geleid tot lichaamsstraffen en de dood van het mensengeslacht, maar niet tot de dood van de ziel. Dat geldt ook voor hen die zeggen dat de overtreding van Adam alleen hem en niet zijn nakomelingen schade zal berokkenen.⁶

Het strenge recht gaf de ouders van ongedoopte kinderen vrijwel geen uitweg. We schrijven ‘vrijwel’, want het ligt in de menselijke aard om altijd weer strategieën te bedenken die het onmogelijke toch mogelijk maken. Vaak met behulp van lagere geestelijken vonden de gelovigen manieren om hun overleden kind een plaatsje te verschaffen in gewijde aarde.⁷ De kerk wist niet goed hoe om te gaan met deze inbreuk op traditie en recht. Soms bestreed ze de ongehoorzamen, soms kneep ze een oogje dicht en soms stond ze openlijk de redding van een doodgeboren kindje toe. Dat laatste was vooral het geval als er heiligen in het spel waren. Zij speelden in het (volks-)geloof een grote rol en vooral van Maria werd gezegd dat zij zich het lot van doodgeboren of vroeggestorven kinderen aantrok.

Pas diep in de twintigste eeuw ging de kerk overstag. Daar waren de veranderingen van de jaren 1960 debet aan. Ouders lieten zich de wet niet langer voorschrijven en zij werden gesteund door lokale geestelijken, zoals Jan Kerkhof Jonkman, die als volwassene voor een loopbaan als diaken had gekozen. Op Allerzielen – 1 november 1999 – wijdde hij spontaan de plaats waar de ongedoopte kinderen van zijn parochie lagen. Een dapper besluit, de ouders waren hem dankbaar.

Kerkhof Jonkman was ook de eerste in Nederland die een monumentje liet oprichten voor ongedoopte kinderen. Het was tijd voor rehabilitatie. Tientallen ouders waren bij de diaken gekomen om hun verhaal te vertellen. Moeders vertelden hem dat zij waren bevallen van een dood kindje en dat zij het kind niet hadden mogen zien, zelfs niet aanraken. Het werd binnen enkele seconden na de geboorte door ziekenhuispersoneel weggegrist om te worden vernietigd.

6 *Codex Iuris Canonici* (Codex van Canoniek recht). Vrije interpretatie van het decreet over de erfzonde, sectie 2.

7 Gewijde aarde is de grond rond de kerk die door een priester is gezegend. De aarde is in zekere zin heilig en mag alleen volgens de vastgelegde regels voor het ritueel gebruikt worden.

Dankzij het initiatief van Jan Kerkhof Jonkman kwamen er eindelijk plaatsen van herinnering, waar ouders een lange periode van verdringing konden afsluiten. De term 'plaatsen van herinnering' (*lieux de mémoire*) is in 1989 gemunt door de Franse historicus Pierre Nora. In een artikel veronderstelde hij een snelgroeiende aandacht voor het eigen verleden, die hij verklaarde vanuit een versnelling van de geschiedenis.⁸ De moderne samenleving werd volgens Nora gekenmerkt door een rusteloos veranderingsproces, mensen achterlatend in de existentiële angst dat 'alles' verdwijnt. De mens leeft met de rug naar de toekomst gekeerd en het gezicht naar het verleden, alleen door middel van de herinnering kan hij het verleden vasthouden en begrijpen. Verlies van het verleden zou identiteitsverlies betekenen. Nora:

We zijn afgesneden van het verleden. Het verleden is een verloren wereld die wij niet meer bewonen; we staan alleen nog met haar in contact via overblijfselen die echter steeds mysterieuzer zijn geworden terwijl ze de sleutel vormen tot onze identiteit.⁹

Als herinneringsprojecten vormen gedenktekens voor ongedoopte kinderen een specifieke vorm van *lieux de mémoire*. Ze representeren, net als voorwerpen in een museum, een herinnering die alles te maken heeft met gezamenlijke zingeving. Anders dan Nora zag Susan Legène, hoogleraar aan de Vrije Universiteit, *lieux de mémoire* vooral als plaatsen waar mensen met identieke ervaringen elkaar vonden. Een herinneringsplaats omschreef zij als een knooppunt van onderlinge menselijke relaties: '(...) *lieux* is meer dan letterlijk een plek. (...) Ik beschouw ze vooral als *ontmoetings*plaatsen, letterlijk en symbolisch, als hangplekken en discussieplatforms waar en naar aanleiding waarvan over het verleden wordt nagedacht.'¹⁰ Voor Legène waren de kindermonumentjes geografisch aan te wijzen plekken, vergelijkbaar met steden en dorpen op een topografische kaart. Mensen konden hier samenkomen om hun herinneringen niet verloren te laten gaan. Het bewaren van het verleden kan nu eenmaal niet zonder 'onderhoud'. Zoals Pierre Nora zei: 'zonder waakzaam onderhoud, zou de geschiedenis de herinnering al snel wegvegen.'¹¹

8 P. Nora, 'Between memory and history: Les lieux de mémoire', *Representations* 26 (1989) 7-25. Dat Nora een 'versnelling van de geschiedenis' waarnam, is niet zo vreemd, in dat jaar viel immers de Berlijnse Muur.

9 P. Nora, 'Reasons for the current upsurge in memory', *Eurozine* (april 2002).

10 Susan Legène, 'Muntslag / vuistslag. De historische verbeelding in de politiek', oratie Vrij Universiteit (Amsterdam januari 2009) 13.

11 P. Nora, 'Between memory and history', 12.

Alles heeft een geschiedenis, ook dit boek. Een paar jaar geleden ontstond het plan een artikel te schrijven over doodgeboren, ongedoopte kinderen. Het artikel zou ongeveer vijf bladzijden moeten beslaan, maar dat bleek niet te lukken. Vijf bladzijden werden er tien, twintig, dertig, en enkele maanden later was het aantal van honderd bladzijden overschreden. Zo werd een artikel een boek.

Het boek vertelt een chronologisch verlopend verhaal, hoewel daarop één uitzondering wordt gemaakt. Verspreid door het boek staan zeven interviews met ouders die het afschuwelijke drama van een doodgeboren, ongedoopt kind hebben meegemaakt. In het eerste hoofdstuk wordt een beeld geschetst van de grote sterfte waarmee de Europese samenleving in de vroegmoderne tijd te maken had. Met name tijdens grote epidemieën was de sterfte enorm en eiste vooral slachtoffers onder pasgeborenen. In het tweede hoofdstuk staat de doop centraal. De kerk van Rome gebood dat kinderen zo snel mogelijk na de geboorte werden gedoopt, alleen dan zou het kind na de dood God kunnen aanschouwen.

In de hoofdstukken 3 en 4 verschuift het perspectief van de kerk naar de ouders van de kinderen die niet mochten worden gedoopt. Voor hen was het een onduildbare gedachte dat hun kind geen graf kreeg in gewijde aarde. Het hoeft ons niet te verwonderen dat ouders alles op alles zetten om de strenge kerkregels te omzeilen. In het vijfde hoofdstuk zal blijken dat de kerk van de zestiende tot de negentiende eeuw geen enkele poging ondernam om een meer menselijke houding aan te nemen in de doopkwestie. Een kerk die de eeuwige waarheid claimt te bezitten, heeft per definitie een neiging tot conservatisme. Pas in de twintigste eeuw begon de kerk schoorvoetend in te zien dat er misschien iets veranderen moest. In de jaren 1960 brak een maatschappelijke revolutie uit die de kerk dwong naar nieuwe antwoorden te zoeken. In de hoofdstukken 6 tot en met 8 komt deze omwenteling uitgebreid aan bod.

Tijdens het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) probeerde de kerk aan te haken bij de rondtollende maatschappelijke veranderingen. In hoofdstuk 9 zien we dat het concilie de verwachtingen van ouders niet kon waarmaken. De kerken liepen leeg. In het laatste hoofdstuk komt de kerk nog een laatste keer aan bod. Ouders hadden er decennia op gewacht, maar eindelijk gaf de kerk in 2007 toe dat ze de doopregels te strikt had gehanteerd en dat daarmee de ouders veel leed was berokkend.

Eeuwenlang had de kerk de ouders van doodgeborenen kil, vaak zelfs onverschillig behandeld en de spijtbetuiging werd door velen als mosterd na de maaltijd beschouwd. Een harde conclusie? Ja, hoewel dit

geen veroordeling inhoudt van de mensen die vroeger leefden. De historicus zit niet op de stoel van een rechter. Dat neemt niet weg dat hij de handelingen en bedoelingen van mensen in een andere tijd tegen het licht mag houden om daar zo objectief mogelijk een mening over te vormen. Dat doet hij altijd in het besef dat hij geen tijdgenoot is van de mensen waarover hij schrijft. Onze voorouders leefden nu eenmaal in een ander land, in een land dat hij als historicus nooit en te nimmer betreden kan.¹²

12 Vrij naar L.P. Hartley die in 1953 zijn roman *The go-between* begon met de zin: "The past is a foreign country: they do things differently there".

I Een alledaagse vijand

In de negentiende eeuw was de dood een alledaagse tegenstander. Slechts weinigen was het gegund om een leeftijd van 50 jaar te bereiken. Het sterftecijfer lag hoog, tussen 1841 en 1875 bedroeg de jaarlijkse sterfte circa 26 mensen per 1.000 inwoners. Gemiddeld werd een mens niet ouder dan 33 jaar. Een vijftiger gold als oud.¹

Het hoge sterftecijfer zette de negentiende-eeuwers al aan het denken. Wetenschappers – artsen voorop – gingen op onderzoek uit en zagen dat de kans op een langer leven op het platteland groter was dan in de stad. Bovendien lag binnen de stadsmuren de sterfte in sloppenwijken veel hoger dan in de rijke stadsdelen. Het was een Europees probleem. De Engelse arts Thomas Percival vergeleek in 1789 de situatie in Manchester met het omliggende platteland:

In de omgeving sterft 1 op de 56 inwoners en in Manchester is dat 1 op de 28. We moeten bedenken dat beide groepen inwoners in een gebied leven met hetzelfde klimaat, hetzelfde soort werk doen en voedsel gebruiken van dezelfde markt. De smerigheid en verrotte lucht hebben een verwoestende invloed op de levensduur.²

Ook in Nederland voerden artsen onderzoek uit. Over vrijwel iedere stad verschenen in de negentiende eeuw rapporten met nauwkeurige beschrijvingen van de sterftecijfers en de belabberde hygiënische omstandigheden in vooral de armere buurten. De arts Karel Broes van Dort concludeerde in krachtige woorden dat in zijn Goes de ‘armoede de sterfte vermeedert en het leven verkort.’³

1 *Sterfte-atlas van Nederland, uitgegeven door de Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst* (Amsterdam 1866). Auke van der Woud, *Koninkrijk vol sloppen. Achterbuurten en vuil in de negentiende eeuw* (Amsterdam 2010) 235 e.v.

2 Thomas Percival, ‘Observations on the State of Population in Manchester, and Other Adjacent Places’, *Philosophical Transactions* 65 (1775) 324-325. Opvallend is dat Percival meende dat de slechte luchtkwaliteit ziektes zoals cholera verspreidde.

3 K. Broes van Dort, *Bijdrage tot de kennis van de sterfte der gemeente Goes en van den gemiddelden en waarschijnlijksten levensduur harer inwoners gedurende 1830-59 deel 1* (Goes 1861) 60.

Tussen 1816 en 1820 beschreef Christiaan Nieuwenhuijs de toestand in Amsterdam. Deze arts nam geen blad voor de mond als het ging om de arme stadsdelen:

In de sloppenwijken lopen de goten langs de krotten over van modder en vuilnis en geven eenen ondragelijken stank (...) zelfs vindt men de stoepen der afgelegene pakhuizen en andere min of meer stille en afgelegene hoeken bezaaid met menschendrek.⁴

Tot de jaren 1880 bleven de artsen bij gebrek aan adequate kennis gissen naar de diepere oorzaken van de grote sterfte. Zolang betere verklaringen ontbraken, steunden zij op theorieën die eeuwenoud waren. Een grote groep artsen zag *miasma*'s als de belangrijkste veroorzakers van ziekten en epidemieën. Een *miasma* is een damp, afkomstig van rot-tend organisch materiaal, opstijgend uit vervuild water. Malaria – hier te lande ‘des ander daagse koorts’ genoemd – werd gezien als een typerend voorbeeld van een *miasma*. De naam ‘malaria’ komt niet voor niets van *mal aria*, slechte lucht. Zelfs in de twintigste eeuw, toen onder wetenschappers al bekend was dat malaria werd veroorzaakt door een parasiet, heerste op het Hollandse platteland nog diepe angst voor de ‘zeevlam’, een snel opkomende nevel die de koortsziekte zou verspreiden.⁵

Een andere groep artsen zag juist een *contagium* als de boosdoener. Een *contagium* was een besmettelijke stof, door mensen overgebracht als zij anderen aanraakten. Het bestaan van een smetstof was niet meer dan een aanname van de wetenschappers, een bewijs ervoor was niet geleverd. De uitbraak van cholera in 1832 bracht de contagionisten in verlegenheid. Deze ziekte verplaatste zich niet van mens naar mens, maar manifesteerde zich gelijktijdig op verschillende plekken, zonder dat er sprake was van direct contact tussen mensen uit die plaatsen.⁶

Ziekteplagen

In de westerse wereld stonden de grote steden tot ver in de negentiende eeuw bekend als *urban graveyards*: stedelijke begraafplaatsen.⁷ De

4 C.J. Nieuwenhuijs, *Proeve eener geneeskundige plaatsbeschrijving (topographie) der stad Amsterdam 1* (Amsterdam 1816) 32-33.

5 Jac. P. Thijsse, *Van muggen en malaria* (Goes 1924) 17.

6 E.S. Houwaart, *De hygiënisten. Artsen, staat en volksgezondheid in Nederland 1840-1890* (Maastricht 1991) 38.

7 De term is gemunt door Roos van Oosten e.a. (eds.), *Urban graveyards* (Leiden 2018).

kwetsbaarste groep vormden de jongsten: gemiddeld haalde één op de vier of vijf kinderen de eerste verjaardag niet.⁸ Dodelijke epidemieën werden gezien als onvermijdelijke plagen die bij het leven hoorden. Vooral de cholera en de pokken eisten duizenden slachtoffers. De pokken werden dankzij de pokkenvaccinatie, in 1798 ontdekt door Edward Jenner, vroeg teruggedrongen.

Cholera was in de negentiende eeuw een nieuwkomer in Nederland. De eerste epidemie begon in 1832 in Scheveningen en werd gevolgd door grote uitbraken in de jaren 1848-1849, 1853-1855 en 1866-1867.⁹ Cholera werd veroorzaakt door een bacterie in besmet water. De patiënt kreeg diarree en dreigde snel uit te drogen. In enkele gevallen stond een patiënt 's ochtends gezond op, om 's avonds ellendig te sterven. De uitdroging leidde tot een shocktoestand, waarbij de bloeddruk zo snel daalde, dat belangrijke organen het opgaven. Onbehandeld was cholera vrijwel altijd dodelijk.

De negentiende-eeuwers waren verbijsterd over het sluipende gevaar dat op hen afkwam en hadden geen idee van de oorzaak. Het waren mensen zoals Louis Pasteur en Robert Koch die met hun baanbrekende werk inzicht verschaften in het ontstaan van cholera. Pasteur bewees in 1862 dat bacteriën de ziekte veroorzaakten en Koch ontdekte in 1884 de cholerabacterie.¹⁰ Tot het zover was kon een dominee nog van de kansel roepen dat cholera een straf van God was:

Ziet men duizenden sterven aan die ziekte, waarvan men, na haar zoo lang en zoo oplettend gade geslagen te hebben, nog niets weet, wij zeggen niets, dan alleen: dit is Gods vinger! Zouden wij die weerstaan?!¹¹

Dertig jaar eerder legde een Leidse dominee uit waarom God het recht had om de mensen te straffen met zo'n vreselijke ziekte. Hij volgde daarbij een vreemde 'liberale' redenering:

Velen zullen het naauwelijks durven wagen, om te vragen *met welk regt* God ons deze ziekte toezendt (...). Hij is uw Schepper, van hem ontvangt gij het leven, de gezondheid en alles goeds. (...) Gij zijt alzoo Zijn eigen-

8 Auke van der Woud, *Koninkrijk vol sloppen*, 240 e.v.

9 Idem, 236-237.

10 Wat Koch niet wist, was dat dertig jaar eerder Filippo Pacini in Florence al tot dezelfde ontdekking was gekomen. Zie Norman Howard-Jones, 'Robert Koch and the cholera vibrio: a centenary', *British Medical Journal* 288 (4-2-1984) 379-381.

11 J.I. Doedes, *Scheurt uw hart en niet uwe kleederen. Toespraak over Joël 11-13a, gehouden te Utrecht in de maand juli van het jaar 1866* (Utrecht 1866).

De erfzonde rustte op ieder mens en kon alleen door de doop worden weggewist. Voor katholieken is de doop dan ook een centraal gegeven. Van oudsher gold de regel dat een kind zo vroeg mogelijk na de geboorte gedoopt moest worden. Alleen een gedoopt kind mocht na de dood het Hemelse Jeruzalem betreden. Kinderen die ongedoopt stierven zouden God nooit aanschouwen. Men wachtte een vreugdeloos bestaan in het voorgeborchte. Zij mochten niet in gewijde aarde begraven worden, maar kregen een plaatsje 'achter de heg'. Het besef onfeilbare, eeuwige waarden te vertegenwoordigen, zorgde dat de kerk van Rome eeuwenlang geen oog had voor het lot van deze kinderen en voor het verdriet van hun ouders. Pas ver in de twintigste eeuw veranderde de houding van de kerk. Het was een proces dat schoorvoetend verliep.

André van Voorst (1953) volgde na de Nieuwe Lerarenopleiding in Nijmegen een studie geschiedenis aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Hij woont in Tilburg en houdt zich, naast vrijwilligerswerk voor Museum de Dorpsdokter in Hilvarenbeek, bezig met het schrijven van historische artikelen voor enkele tijdschriften. In 2024 is hij begonnen aan een boek over de conflictueuze verhouding tussen enerzijds het volkse carnaval en anderzijds de religieuze en wereldlijke overheden.

